

SOBRE ELS SIGNES FÒNICS USATS EN LES RELACIONS HOME-BÈSTIA

Jordi BERNADO
Francesc PRAT

Agraïm a Lluís V. Aracil els suggeriments que ens ha fet i l'estímul que ens ha donat per realitzar aquest treball.

1. INTRODUCCIÓ

Aquest treball presenta alguns aspectes dels signes fònics usats en la relació home-bèstia. Nosaltres hem fet la recollida d'aquests signes a Abella de la Conca (Pallars Jussà), Andorra, Celrà (Gironès), La Bisbal (Baix Empordà), i Tremp (Pallars Jussà). A més hem consultat el *Diccionari Català-Valencià-Balear*¹ d'Antoni Maria Alcover i Francesc de B. Moll; el *Diccionario de Voces Naturales*² de Vicente García de Diego; i també el *Vocabulari dels pastors*³ i el *Vocabulari dels vells oficis de transport i llurs derivats*⁴ de Joan Amades.

És evident que la «comunicació» home-bèstia s'estableix en un sol sentit: emissor-receptor, ja que aquest no pot utilitzar per a respondre el mateix codi. Aquests codis són molt reduïts i d'una gran elementalitat si els comparem amb els de la llengua humana; fins i tot en el cas més ric, que és el del pastor i el gos d'atura, aquest no supera els quinze signes.

Els signes fònics usats per l'home amb la bèstia són mediatitzats pel tipus de relació que s'estableix amb aquesta. Pel fet d'existir diverses categories d'animals, apareixen grups de signes fònics que actuen com a codis, la riquesa dels quals és condicionada per la major o menor intel·ligència que l'home atribueix a les categories i/o espècies diferents.⁵

¹ Antoni M. ALCOVER i Francesc de Borja MOLL: *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma de Mallorca (1930-1968). Abreviatura: DCVB.

² Vicente GARCÍA DE DIEGO: *Diccionario de Voces Naturales*, Madrid, 1968. Abreviatura: DVN.

³ Joan AMADES: *Vocabulari dels Pastors*, Barcelona, 1932. Abreviatura: VP.

⁴ Joan AMADES: *Vocabulari dels vells oficis de transport i llurs derivats*, Barcelona, 1934. Abreviatura: VOT.

⁵ Si bé la relació entre l'home i la mula, i l'home i el bou és semblant des d'un punt de vista d'explotació —ambdós són usats per portar el carro i per llaurar— la riquesa dels codis és superior en el cas de la mula, perquè l'home considera que aquesta pertany a una espècie més intel·ligent, fet que és més palès si comparem el codi utilitzat en la relació amb el cavall i el porc.

Aquests codis no empren, en la major part dels casos, només signes fònics, sinó que s'ajuden de recursos extrafònics com, per exemple, un cop de regnes o un gest. Durant l'època d'aprenentatge es fa necessari que el so s'acompanyi d'altres mitjans —cops, moixaines—; en algunes espècies, tot el codi, o alguns sons arriben a crear actes reflexos per ells mateixos.⁶ En altres espècies no existeix aquesta època d'aprenentatge, ja que la seva funció en l'economia del pagès no ho requereix. Si establim una comparació entre el gos, el cavall i el porc, veurem que en el cas del cavall i del gos es pretén ensenyar-los precisament perquè se'ls considera més intel·ligents i perquè cal a l'amo. En canvi, en el cas del porc, la veu només és un estímul per potenciar la relació ganimenjar.

Cal observar que també el to, la intensitat i la modulació de la veu són molt importants, i que són condicionats pel moment emocional de l'emissor o per la reacció que s'espera del receptor.⁷ Aquest moment emocional és motivat per la mateixa dinàmica de la relació amb la bèstia, com és el cas de no ser obeïda una ordre.

A diferència dels codis de la llengua usada en la relació home-home, aquests no són sempre orals i articulats, sinó que poden variar des dels orals i articulats pròpiament —per exemple, *arri, passa a jaure!*— fins als fets amb les mans —com ara el so que es produeix fent petar el dit polze amb l'índex o el llarg, passant pels xiulets realitzats amb l'ajut dels dits—. En els reclams de caça la varietat es complica perquè intervenen estris preparats.

Si ens referim al signe, hem de dir que és arbitrari llevat del cas de les imitacions, ja que res no ens obliga a fer servir *arri* per manar a un cavall que camini, o *iosquei* per tranquil·litzar-lo o estimular-lo quan rellisca o no pot pujar. Des del punt de vista del receptor, el signe no és pas compost de significat i significat, ja que ell no pot emetre i el màxim que podem saber és si respon o no amb un acte reflex. A la tercera part del treball, en parlar de les interseccions, ja exposarem els diversos aspectes i matisos que presenten aquests signes.

2. SIGNES RECOLLITS

Dividirem aquest apartat en els signes que hem recollit nosaltres i els trobats a la bibliografia. El primer grup es divideix en tres apartats: sons usats fonamentalment en la relació home-bèstia, renecs, i exemples de paraules i frases de la llengua que d'una manera estereotipada s'usen en la relació home-bèstia.⁸

⁶ A Celrà ens han contat que dient a una euga: «Vinga, iam, iam, si no passaràs?», aquesta avançava sense que calgués fer servir altres mitjans extrafònics.

⁷ Fem notar que, per la importància d'aquests elements no fònics, els tipus de codis i sobretot l'ús que en fem són semblants als aspectes més primitius del llenguatge humà: el parlar amb els infants, «l'amorós», i també a les interjeccions.

⁸ Ens sembla útil donar tota la relació dels mots que hem recollit perquè és informativa, ajuda a comprendre l'exposició de la tercera part del treball,

Al-hi: So recollit a Abella i Tremp. S'usa per a manar un gos que persegueixi algú. No admet cap tipus de morfemes i semànticament el pensem d'una acció que ha de fer la bèstia.

Arri: Aquesta veu es troba a tots els llocs que hem consultat. S'utilitza amb els animals que porten el carro, llauren o seguen; la finalitat és que comencin a caminar o bé que accelerin el pas, a vegades, perquè un animal arrenqui el pas, és suficient pronunciar aquests fonemes, però, en general, més important que pronunciar-los és donar un cop de regnes, tibant cap a un mateix, o bé donar un cop a l'anca de la bèstia. Ja que quan ens dirigim als animals aquest signe no admet els altres morfemes d'imperatiu, no el podem considerar com aquest temps del verb *arriar*, sinó que, com el cas de les altres veus adreçades a les bèsties que participen en part de les característiques de l'imperatiu, cal considerar-la com un imperatiu estereotipat. Semànticament el pensem d'una acció que ha de fer l'animal.

Amades recull en el *VOT* la variant *arre*; i en aquest mateix llibre, *arri-llé*, usat a Juncosa (Garrigues) quan el carro és tirat per més d'un animal.⁹

Beit: L'hem trobat a Abella. Aquest so és usat per a ordenar qual-sevol acció a les cabres; es fa servir preferentment per a adreçar-se a una de concreta, encara que també a tot el ramat. No accepta cap tipus de morfema i és pensat d'una acció que ha de fer l'animal.

Bo: És viu a tots els llocs que hem fet la recollida. Acompanya el cop de regnes que es dona a l'animal perquè aquest es pari; si el crit és imperatiu i nerviós és pronunciat secament i repetidament; si el crit és fet amb tranquil·litat i l'animal obeeix, s'allarga la *o*. És un so que s'emet sol i no accepta morfemes, ni els de l'imperatiu; en el cas que el carro sigui tirat per dos o més animals se'ls diu *bo* igualment. És pensat d'una acció que ha de fer la bèstia. Amades l'assenyala en el *VOT*, amb aquesta mateixa funció, a Barcelona.

Bo-uo: L'hem recollit a Abella i Tremp. És utilitzat per manar a un cavall, euga o mul que es pari; el que mena la bèstia sol acompanyar-lo d'una estirada de regnes, i fa la mateixa funció que *bo*, encara que té un matís de suavitat que aquest no posseeix. No admet morfemes i és pensat d'una acció que ha de fer l'animal.

Iosca: a) L'hem trobat a Abella, Celrà, La Bisbal i Tremp. S'empra

i perquè aquests signes poden servir per a estudiar les relacions entre els pobles, ja que si s'usa una mateixa veu, amb una mateixa funció en dues comunitats de parlants diferents, pot ser un indicatiu de relacions comercials o d'altres tipus entre aquestes dues comunitats en alguna època de la seva història.

⁹ Un fet curiós que volem observar és que *arri* fonèticament sembla una paraula basca, com tantes altres de la toponímia catalana i en particular dels indrets menys romanitzats, exemples són *Biscarri* (Pallars Jussà), Esterri (Pallars Sobirà), o bé *Andorra* o *Sagarra*; *harri* en basc significa pedra; i *sagarra*, poma. Exposem això perquè creiem que existeix la possibilitat que en aquest idioma que ara es parla al País Basc hagi passat el mateix que es produeix ara en una llengua recessiva, si és certa l'observació d'un parlant que va dir que des que no tenien bèsties no parlaven «patuès».

Una altra hipòtesi és que aquesta paraula sigui d'origen caló, ja que els gitanos es dedicaven molt a la compra-venda d'animals rossams.

per a estimular un animal rossam. No accepta cap tipus de morfema i semànticament és pensat d'una acció que ha de fer la bèstia.

b) L'hem recollit a La Bisbal. Es fa servir per a manar a l'animal que iniciï el pas; el crit se sol acompanyar d'una estirada de regnes. No admet morfemes i és pensat d'una acció que ha de fer l'animal.

Iosquei: És precisament sinònim de *iosca* en les dues funcions i en els mateixos pobles.

Jas: Ens han dit que a València és molt usat per a cridar un gos. No admet morfemes i és pensat d'una acció que ha de fer l'animal.

Liu: L'hem trobat a Celrà. S'usa per a cridar els ànecs quan són petits. Sol pronunciar-se repetint aquest so, tal com fan aquests animals. Admet el morfema de plural i, com que normalment es tenen diversos ànecs, s'empra més en plural que en singular. Semànticament és pensat dels mateixos subjectes als quals fem referència.

Liro: L'hem recollit a Abella i Celrà. És pràcticament sinònim de *liu*; la diferència que hi ha és que s'usa per a cridar aquests animals tant quan són petits com quan són grans.

Lo: L'hem recollit a Abella. Es fa servir per a cridar l'atenció a un porc; normalment quan es pronuncia es repeteix aquest so. No accepta morfemes i és pensat d'una acció que ha de fer l'animal.

Minino: L'hem recollit a Abella, Celrà, La Bisbal i Tremp. S'utilitza per a cridar un gat. Admet el morfema de femení *-a* i de plural *-s*. Semànticament és pensat del mateix subjecte que alludim.

Mix: L'hem trobat a Abella, Celrà, La Bisbal i Tremp. És sinònim de l'anterior i s'usa molt amb els diminutius *-et*, *-eta*.

Mixo: L'hem trobat a Abella, Celrà, La Bisbal i Tremp. És sinònim dels anteriors.

Noms propis de les bèsties:

Aquí hauríem d'incloure tots els noms propis que es donen a les bèsties i que s'empren per cridar-les, però no acabariem mai i no té cap utilitat posar-los. Són pensats de l'animal i són particularment denotatius.

Nut: L'hem recollit a Celrà. Es fa servir per estimular un porc a menjar; aquest crit sol ser repetitiu i s'allarga la *u*. Accepta el morfema de plural *-s* i és pensat del mateix subjecte que alludim.

Oisque: L'hem recollit a Celrà. S'empra per a fer anar cap a l'esquerra un animal quan llaura o porta el carro. No admet morfemes. És pensat d'una acció que ha de fer l'animal.

Oscas: És sinònim de *iosca* i de *iosquei*.

Piu: L'hem recollit a Abella, Celrà, La Bisbal i Tremp. Es fa servir per a cridar els polls, i es repeteix semitonant la veu, tal com fan aquests animals; quan s'utilitza perquè vinguin a menjar, n'hi ha prou amb aquest estímul, en altres circumstàncies sol acompanyar-se d'altres gestos i recursos. Accepta el morfema de plural i és pensat de la mateixa realitat que anomenem.

Quis: L'hem trobat a Abella. S'usa per a cridar un gos. No admet

morfemes de plural. És pensat del mateix subjecte que ens referim. El *DCVB* diu que: «A moltes regions s'usa la forma *quis* només per a cridar els gossos, no per designar-los.»

Quisso: Vegeu *quis*. Admet el morfema de plural -s. El *DCVB* el dona com a propi dels dialectes oriental, occidental i baleàric.

Reclams de caça:

Entenem per reclams de caça tots aquells recursos que s'usen, quan es va de cacera, per a estimular la sortida de les perdius, les guatilles, els tords, les tórtores i altres aus. Són imitacions que es poden fer amb la boca o bé amb la boca i les mans, però també n'hi ha de preparats. El fet que només es facin servir per a animals de plomes deu ésser perquè s'ha observat, ja des de temps molt remot, que els ocells es criden entre ells i s'ajunten pel seu cant i així l'home, la més hàbil de les espècies per a destruir les altres, aprofita la necessitat instintiva de les aus a aparellar-se per matar-les.

Quant a la forma com són pensats i els morfemes que admeten, són iguals a totes aquelles veus, definides en aquest apartat, que considerem com a imperatius estrafets, és a dir, no admeten morfemes i són pensats d'una acció que ha de fer l'animal.

Rururrrr-xiu: L'hem recollit a Abella i Tremp. Es pronuncia amb una erra vibrant, la *u* gairebé no se sent; en el *xiu* les dues vocals s'allarguen un xic. L'empra el pastor quan va davant del ramat perquè aquest el segueixi. Variants d'aquesta veu són canviar el *xiu* per *xica*, i també afegir-hi un xiulet. No admet morfemes gramaticals i és pensat d'una acció que ha de fer el ramat o part d'aquest.

Sons especials:

Incloem aquí aquells sons fets amb la llengua i amb altres parts del cos, que no sabem com transcriure amb grafemes. Per diferenciar-los, usarem lletres.

a) Hem recollit, a tots els llocs on hem cercat, el so que es fa posant la punta de la llengua fixa en els alvèols dels incisius superiors i fent passar l'aire oclusivament i a intervals per un costat de la llengua. Té per finalitat manar a una bèstia que acceleri el pas o que l'iniciï. No accepta morfemes i és pensat d'una acció que ha de fer la bèstia.

b) Hem trobat, a tots els llocs, el so que es fa quan posem els llavis sortits i ovalats i movem la punta de la llengua entre els alvèols dels incisius superiors, xuclant a intervals l'aire. Té la finalitat d'acompanyar les moixaines o carícies que es fan a un gos o a un gat o altres animals dòcils. No accepta morfemes i és pensat d'una acció que fa l'animal.

c) Hem trobat, també en tots els llocs, el so fet quan fem petar la polpa del dit polze amb la de l'índex o el llarg. Té la finalitat d'ordenar a una bèstia que se'n vagi d'un lloc, i s'utilitza normalment amb els animals domèstics.

Ta: L'hem trobat a Abella. És dit a les vaques per manar-les. No admet morfemes i és pensat d'una acció que han de fer els animals als quals dirigeix l'ordre. El *DCVB* el cita, però no diu d'on l'ha tret.

Tita: L'hem recollit a Abella, Celrà, La Bisbal i Tremp. S'usa per manar

un cavall, mul, euga o ruc que tiri endarrera. El crit sol ser sec i acompanyat d'un cop de regnes. Es pensa d'una acció que ha de fer l'animal. No admet morfemes. Amades en el VOT dóna la variant *trais* usada a Barcelona.

Vit ti-o-olla: L'hem trobat a Celrà. Té per finalitat manar un animal de peu rodó que passi per la dreta. No admet morfemes i elensem d'una acció que ha de fer la bèstia.

Xiulets:

Com en el cas dels sons, posarem lletres en els diversos tipus de xiulets que hem de tipificar.

a) Dirigit al gos d'atura: sabem que a Castellar d'Hug, prop de Berga, en fan concursos. Pel que ens han dit, el gos d'atura pot obeir uns quinze tipus de xiulets, destinats a conduir el ramat.

b) Dirigit al ramat: l'hem trobat a Abella. Hi ha una forma de xiulet, difícil de transcriure, que mana directament el ramat; és un xiulet curt i repetitiu.

c) Dirigit als animals de rossam: l'hem trobat a Abella i Celrà. S'empra per estimular el cavall, euga o mul a beure; aquest és particularment usat quan un d'aquests animals té por perquè no coneix l'abeurador. És un xiulet repetitiu i sinuós en el qual cada unitat de so dura el temps que tarda l'animal a engolir un glop.

Xin: L'hem recollit a tots els llocs anomenats. És sinònim de tots els que serveixen per cridar el gat, és a dir: *minino, mix, mixo*.

Xixo: L'hem trobat a Celrà i La Bisbal. S'usa per cridar un gos i admet morfemes de plural. Elensem del subjecte al qual ens referim.

Xo: a) L'hem trobat a Abella i Andorra. S'usa per fer aturar un animal de peu rodó i per tant és sinònim de *bo*. Alcover, en el *DCVB*, el dóna com a propi dels dialectes oriental, occidental i valencià.

b) A Celrà i a La Bisbal s'usa amb les gallines. Les pageses, quan volen portar l'aviram d'un lloc a un altre, van darrera amb una canya o fent aire amb el davantal; si les gallines creuen, solen acompanyar-lo del mot *iites* i diuen: «*x, iites, xo*», però si no creuen, el pronuncien secament i els peguen si poden. De vegades el *xo* es pronuncia allargant la *o* i amorosament. No admet morfemes i es pensa d'una acció que han de fer aquests animals.

Xst: L'hem trobat a tots els llocs on hem fet la recollida.

Aquest so s'usa per espantar les gallines o altres animals domèstics de plomes; la finalitat és dirigir-los cap a un lloc determinat. És un so repetit i que se sol acompanyar amb un moviment de braços i mans.¹⁰ No admet cap tipus de morfemes i es pensa d'una acció que han de fer aquests animals.

¹⁰ Aquest so s'assembla al que fa la serp, i cal pensar en la possibilitat que el pagès se serveixi de l'acte reflex creat per la por que aquestes espècies tenen als rèptils. Recordem que les serps es mengen les cries de les aus.

Passem ara a parlar breument dels renecs, molt usats en la relació home-bèstia; i després, de les expressions que, si bé són pròpies de la relació home-home, són usades d'una manera estereotipada en la relació home-bèstia.

Renecs:

El seu ús és generalitzat a tota l'àrea de parla catalana. Podem dividir els renecs fonamentalment en: els que ataquen símbols religiosos (blasfèmies), aquells que es refereixen al comportament sexual de la mare («fill de puta», «la mare que et va parir»), i aquells que alludeixen parts del cos de la bèstia («me cago en el cap que t'aguanta»).

El renecc té un àmbit d'ús molt ampli en el parlar a les bèsties probablement per la seva funció de manifestar un estat d'ànim gens objectiu, moltes vegades injust i arbitrari per al receptor increpat; la submissió total de les bèsties a l'home facilita, per la incapacitat de resposta d'aquestes, aquest tipus d'atac verbal.

Un estudi dels renecs i una àmplia recollida d'aquests mots seria molt interessant per a conèixer les obsessions dels homes del camp. En principi pensem que es pot afirmar que les dues obsessions són la sexual i la religiosa. No sembla pas estrany que en una estructura social jeràrquica i autoritària com és la del camp català, sigui la simbologia religiosa la més atacada pel renecc. Cal assenyalar que aquesta simbologia formula l'estructura social que va des de l'autoritat paterna a la família, la del rei a l'estat i la de Déu sobre totes les coses; aquesta autoritat és la salvaguarda dels interessos establerts. La blasfèmia és també una manera de demostrar que s'està disposat a tot.

3. PARAULES I FRASES DE LA LLENGUA CATALANA, QUE D'UNA MANERA ESTEREOTIPADA S'USEN EN LA RELACIÓ HOME-BÈSTIA

Hi ha una sèrie d'expressions emprades fonamentalment per dirigir-se als animals domèstics, i particularment al gos, que són tretes de la llengua normal, usada en la relació home-home. Un cas extrem d'aquest ús és quan parlem a un animal com si fos una persona que pogués descodificar, encara que sabem que és un monòleg.

Dova't: L'hem trobada a tots els llocs. S'empra per fer col·locar una vaca, quan és al corral, tal com vol l'amo; sol acompanyar-se d'un cop. Com en els imperatius usats en la relació home-home es pensa d'una acció que ha de fer la bèstia. Sempre s'usa en segona persona del singular. En general totes les altres expressions d'aquest apartat tenen les mateixes característiques semàntiques i morfològiques.

Fuig: L'hem trobada a tots els llocs on hem fet la recollida. Té el mateix sentit que quan l'emprem en la relació home-home; en el context que ens ocupa no és habitual fer-la servir en plural. És molt corrent afegir-hi l'adverbi *aquí*, construint la frase: *fuig d'aquí!*; una altra variant és: *fuig d'aquí, et dic!*

Guaita aquella: L'hem recollida a Abella. S'utilitza per ordenar al gos que pari una o diverses ovelles; en el segon cas s'afegeix el morfema de plural a *aquella*. L'imperatiu no s'usa en plural i es pensa d'una acció que ha de fer el gos.

Jau: L'hem trobada a tots els llocs. S'empra de forma semblant a *fuig* i també amb les variants *jau aquí* i *jau aquí et dic*; una diferència amb *fuig* és que *jau* es diu pràcticament sempre a un gos.

Passa: L'hem recollida a tots els llocs. Funciona també de forma molt semblant a *jau* i *fuig* i, com el primer, s'utilitza normalment per dirigir-se a un gos. Una variant molt emprada és *passa a jaure*. És també usual dir al gos de caça: *passa per dalt*, *passa per baix*.

Toca-la: L'hem recollida a Abella. S'usa per ordenar al gos d'atura que faci retornar al ramat una o dues ovelles esgarriades; en aquest cas, el pronom admet el morfema de plural. Amades, en el *VOT*, dóna la variant *tocal* per manar el bestiar que corri o que arrenqui (Gandesa).

Vine: L'hem recollida a tots els llocs. Solen emprar-se molt les construccions *vine aquí* i *vine aquí et dic*.

Volta: L'hem trobat a Abella. S'usa per manar al gos que una o algunes ovelles vagin on vol el pastor; és habitual afegir a l'imperatiu el pronom *la* o *les*. En aquest context, l'imperatiu no s'usa amb altres morfemes. Són variants *volta per dalt*, *volta per baix*.

4. SIGNES EXTRETS DELS DICCIONARIS D'ALCOVER-MOLL I DE J. AMADES ¹¹

Aixa: (Alcover-Moll, *DCVB*). Crit que fan els conductors de bèsties cavallines per fer-les recular. La informació la treu de València i de Guinot Capolls.

Au: (Amades, *VOT*). Interjecció *Arri*. Crit per fer arrencar i bellugar el bestiar (Barcelona).

Barrr: (Amades, *VOT*). Interjecció. Vegeu *Rosto*. (Massanet de Cabrenys).

Bit: (Amades, *VP*). Interjecció. *a*) Signe usat per cridar el bestiar cabrú (Orús). *b*) Veu usada per cridar i menar el bestiar de llana (Sant Julià de Lòria).

Bitaçà: (Amades, *VP*). Interjecció. Crit per fer venir el bestiar de llana.

Bitallà: (Amades, *VP*). Interjecció. Veu per fer apartar el bestiar de llana.

Biti: (Alcover-Moll, *DCVB*). *a*) *Biti*, *biti!*: Crit que fan els carreters per excitar les bèsties a caminar (Llofriu). *b*) *Biti-bió*: Crit que fan els carreters per fer anar les cavalcadures a dreta o esquerra. (Conflent, Vallespir).

Brrr: (Amades, *VP*). Interjecció. Crit usat pels pastors per cridar els caps de bestiar perduts. (Vallcebre, Orús, La Jonquera, Rupit, Marlés, Ripoll). (Bosch de la Trinxeria).

¹¹ Tant per raons d'espai com perquè aquests signes ja són definits en els diccionaris respectius, resumirem el que diuen d'ells els autors citats.

Coto: (Amades, VOT). Interjecció. Veu per manar als animals que estiguin quiets (Gandesa).

Cus: (Alcover-Moll, DCVB). Veu amb la qual es crida un gos jove (Mallorca, Menorca).

Ep!: (Amades, VOT). Complement del crit *arri* (Juncosa).

Huà: (Alcover-Moll, DCVB). Interjecció. Fet per incitar els gossos o per arruixar els ocells. El treu de *La Roqueta*, periòdic independent de Ciutat de Mallorca.

Huc: (Alcover-Moll, DCVB), m., vegeu *uix*.

Ollaó: (Amades, VOT). Interjecció. Adreçada als animals de tir per fer-los tombar cap a la dreta. (D'ús general). També Alcover-Moll, DCVB: «Crit per fer anar a les bèsties cap a la dreta. (Camp de Tarragona).»

Oooo!: (Amades, VOT). Interjecció. Veu usada per fer deturar els animals (Barcelona).

Oscal: (Alcover-Moll, DCVB). Interjecció. Crit per fer tombar cap a l'esquerra les bèsties que porten el carro.

Pita (Alcover-Moll, DCVB). Mot amb què el pastor crida les cabres (Alt Pallars).

Riit: (Amades, VOT). Interjecció. Crit per manar el bestiar a prendre sal (Vallcebre, Orús, Rupit, Merlès, Ripoll).

Rosto!: (Amades, VOT). Interjecció. Veu adreçada als animals per fer-los obeir, no té significat concret (Massanet de Cabrenys).

Rutxa: (Amades, VP). Interjecció. Crit per aclamar les bèsties (Poboleda, Sant Quintí de Mediona).

Sap: (Amades, VP). Interjecció. Crit usat per fer sortir el bestiar d'on es troba (Tortosa, Beseit, Xerta).

Titi: (Alcover-Moll, DCVB), m. Nom que es dona a les gallines i altres aus casolanes per cridar-les (Menorca, Eivissa).

Tiu: (Alcover-Moll, DCVB). Crit per cridar les gallines (Mallorca).

Ua: (Alcover-Moll, DCVB). Interjecció que s'usa per incitar o animar un animal (Mallorca).

Uc: (Alcover-Moll, DCVB). Vegeu *uix*.

Uix: (Alcover-Moll, DCVB). Interjecció amb què s'obliga a fer fugir a certs animals, els gossos a Tremp, l'aviram a València.

Vine ací: (Amades, VOT). Interjecció. Crit per fer anar els animals cap a l'esquerra (Santa Coloma de Queralt).

Xap: (Amades, VOT). Interjecció. Vegeu *rosto!*

Xibit, ida: (Alcover-Moll, DCVB), m. i f. Nom afectuós del cabrit; s'usa per cridar aquest animal (La Seu d'Urgell, Pobla de Segur, Vendrell).

Xibiria: (Amades, VP). Nom donat a les cabres per cridar-les (Poboleda).

Xxxi!: (Amades, VOT). Interjecció usada per fer estar quiet el bestiar (Barcelona).¹²

¹² Com que de molts dels signes d'aquest apartat ens falta informació per poder-los tractar igual que els recollits i coneguts per nosaltres, en la part vinent, la de les interseccions, farem un apartat especial per mostrar, dins les nostres possibilitats, que funcionen igual que aquells que hem recollit.

5. ASPECTES DELS SONS FÒNICS USATS EN LA RELACIÓ HOME-BÈSTIA

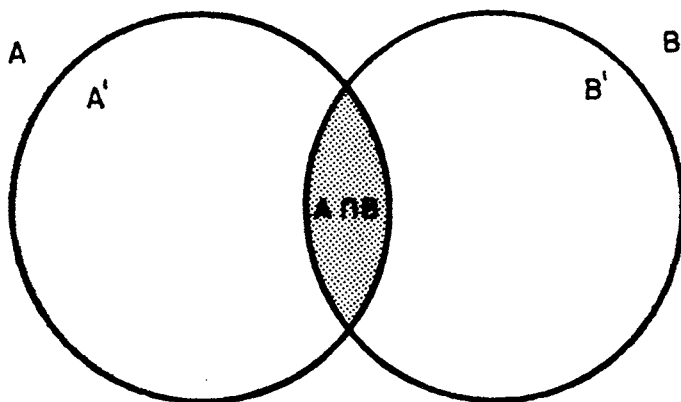
La quantitat de superposicions entre els grups i subgrups que podem definir dins del conjunt dels signes recollits, fa necessària i adequada la utilització de la teoria de conjunts perquè ens ajuda molt a clarificar i analitzar tots els aspectes que creiem importants de destacar.

5.1. L'àmbit d'ús

Tenint en compte l'àmbit d'ús dels signes fònics recollits, distingim dos grups: *a)* aquells que només són usats en la relació home-bèstia, i *b)* aquells que també poden ser-ho en la relació home-home. Els termes definits en *b* pertanyen a la intersecció de dos grans conjunts que definim de la següent manera:

Conjunt A: Tots els signes fònics usats en la relació home-bèstia.

Conjunt B: Tots els signes fònics utilitzats en la relació home-home.

Tindrem així dos subconjunts (*A'* i *B'*) i una intersecció ($A \cap B$) de tal manera que:

A': És format per tots aquells signes usats en la relació home-bèstia i no en la relació home-home; són: (*Al-hi, arri, beit, bo, bo-uo, iosca*) (a) i (b), *iosquei, lo, oisque, osca*, reclams de caça, *rururrr-xiu*, son especials (a), (b) i (c), *ta, tras, vit ti-o-o-llà*, xiulets (a), (b) i (c), *xo* (a) i (b), *xst*.

B': Format pràcticament per tot el codi de la llengua, per totes les paraules i oracions utilitzades en la relació home-home i no en la relació home-bèstia. Són frases com: «Vindràs aquesta nit?», «El cocodril és un gros sauri, de llarga cua».

$A \cap B$: Tots els signes fònics que poden ser usats tant en la relació home-home com en la relació home-bèstia; són: *liro, liu, minino, mix (-et) (-eta), mixo, nul*, noms propis de les bèsties, *piu, quis, quisso, tita, xin, xixo*, renecs; i també: *Dova't, fuig, guaita aquella, jau, passa, toca-la, vine, volta-la, volta per baix, volta per dalt*.

És important observar que moltes paraules i expressions canvien de significat pel sol fet de ser usades en un altre àmbit d'ús. Així, tots els

signes emprats en *A* són insults si els utilitzem en *B* perquè tracten de bèstia la persona a la qual els dirigim. Hi ha casos com *passa a jaure*, *jau aquí* o *vine aquí et dic* que, essent en principi expressions de *B*, pel fet de ser molt usades en *A* són insults si les utilitzem quan ens dirigim a una persona. Per evitar aquest matis del verb *jaure* se sol reemplaçar a Celrà i a La Bisbal per *dormir*, *descansar* o altres i *jaure* i *jaç* es reserven per adreçar-se als animals.

Així mateix, quan s'empra entre persones grans una paraula que habitualment s'utilitza per parlar als infants dels animals, o bé es fa amb ironia per demostrar que es coneixen les connotacions i context, o bé el ridícul. L'exemple més clar d'això que diem és el que succeeix amb els mots *xai*, *corder* i *be*; pel pagès de l'Empordà o del Gironès que usa el mot *xai* i pel del Pallars Jussà que diu *corder*, li sembla un xic ridícul que la persona gran de Barcelona digui *be* per designar aquesta bèstia, ja que ell només la fa servir si parla a un nen o si crida un *xai* o un *corder* davant d'aquest.

Aquesta primera intersecció presenta una problemàtica força interessant: alguns dels signes en ella definits poden ser usats en la relació home-home significant com a sinònim la bèstia mateixa; aquest és el cas de: *liro*, *liu*, *minimo*, *mix (-et) (-eta)*, *mixo*, *nut*, *piu*, *quis*, *quisso*, *tita*, *xin*, *xixo* que són usats especialment quan parlem als nens. Un ús d'algunes d'aquestes paraules el trobem en el nivell familiar del llenguatge, però mai en el nivell formal. En aquest àmbit d'ús —el del parlar als infants— és freqüent usar a Abella expressions com *passa a jaure* o *jau aquí*, que mai no són emprades per adreçar-se a una persona gran. Pensem que això s'explica perquè el tipus de relació entre persona adulta-bèstia és autoritària i dominant per part de la persona i que aquest tipus de relació és el mateix que sovint s'estableix entre la persona adulta i l'infant.

Quan es parla d'una bèstia a un infant és freqüent imitar la veu d'aquesta (*quac-quac*, *nyau-nyau*, *uau-uau*) i també usar diminutius (*corderet*, *xaiet*...). Aquestes expressions la persona gran no les utilitza per dirigir-se a la bèstia o, si ho fa, és perquè està davant d'un nen. El primer grup de signes constitueix un cas especial d'imitacions, la seva utilització en aquest àmbit d'ús sembla indicar una voluntat de la persona gran de parlar al nen amb la pròpia «veu» de la bèstia perquè identifiqui la imatge acústica amb la idea que l'infant té de l'animal; en aquest cas la imitació funciona com a sinònim del nom. Observem que en el llenguatge dels nens aquestes imitacions poden ser usades per dirigir-se a les bèsties.

5.2. Les imitacions¹³

Considerem imitacions totes aquelles imatges acústiques que repeteixen algun so emès per un animal, tant si aquest l'imita en la seva totalitat (per exemple, el *piu* del pollet, el *liu* de l'ànec o tots els reclams

¹³ Encara que GARCÍA DE DIEGO, *op. cit.*, p. 20, distingeixi entre *onomatopeia* i *imitació*, nosaltres no farem aquesta distinció i parlarem d'*imitacions* en general sense distingir si es refereixen a *sons* o a *veus* de les bèsties.

de caça), com en el cas que sobre un so s'afegeixin altres fonemes (per exemple, *mixo*, imatge acústica formada per *mi* de *mi(au)* del gat i *xo* afegit). A vegades hi ha signes que no repeteixen la «veu» més habitual d'un animal; així, en el cas de les gallines, s'imita el so que fan quan mengen, picant amb el bec a terra, *tit*, i s'hi afegeix la *a* del femení per formar *tit(a)*; el mateix succeeix amb el *nut* del porc, en aquest cas sense cap afegit.

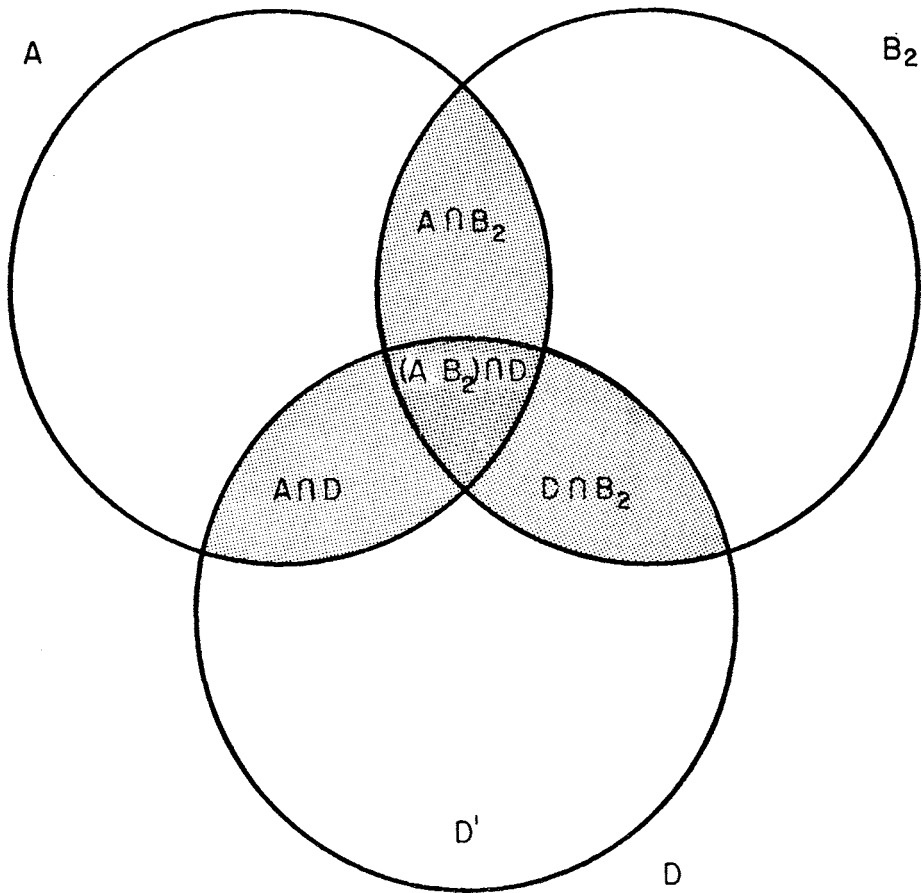
Un altre tipus d'imitacions són les que no copien «veus» dels animals, sinó que imiten altres sons produïts per ells; aquest és el cas de *tatano*, que s'utilitza quan parlem als nens dels cavalls i que imita el caminar rítmic d'aquests *ta-ta-ta*.

Per últim ens hem de referir a un tipus d'imitacions formades per veus repetides insistentment en dirigir-se a una bèstia concreta; aquest és el cas de *teté* i *xoxò* que en parlar als nens són sinònims de gos i cavall respectivament, als quals se'ls sol dir *té xixo*, *té* o *xo* per aturar el cavall.

García de Diego¹⁴ ens mostra que hi ha un gran nombre de signes fònics que en el seu origen etimològic eren imitacions, però que en córrer el temps s'han deformat; d'aquest tipus d'imitacions en diu «onomatopeyas oscurecidas» i «desvirtuadas por deformación». També diferencia les «onomatopeyas simbólicas» que són la «representación sonora de acciones o cosas insonoras» (per exemple, «columpiarse»). Tenint en compte aquest origen etimològic considera onomatopeies una gran part dels signes fònics que nosaltres incloem en *A'*. Aquesta relació entre la paraula i el so real suggereix que l'origen del llenguatge té molt a veure amb la imitació dels sons i veus de la natura, ja que el fet de parlar a les bèsties podem considerar-lo com un ús primitiu del llenguatge i, per tant, l'abundància d'imitacions en aquest àmbit és significatiu en aquest sentit; així observem que molts dels verbs que designen l'acció que fa l'animal quan usa la seva «veu» tenen molts fonemes que recorden el so d'aquesta; exemples són: el *cloquejar* de les gallines de *cloc-cloc*, o el raucar de les granotes de *rac-rac*; també hi ha substantius que guarden aquesta relació, així *gaig* de «*gaig*». Aquesta constatació confirmaria que els signes lingüístics més abstractes procedeixen d'altres de més concrets, és a dir, que les imatges acústiques que designen conceptes abstractes, en un principi eren trets de la realitat més empírica i designaven també idees més empíriques.

Un fet important que observem és que una gran part dels signes fònics de $A \cap B$ són imitacions poc desvirtuades i que en l'àmbit *B* només s'utilitzen per parlar als nens dels animals o per dirigir-se a l'animal en presència d'un infant, però mai entre les persones grans. Per copsar les relacions entre les imitacions, el conjunt de signes fònics usats en la relació home-bèstia i el fet de parlar als nens definirem un nou conjunt que anomenarem *D*, aquest serà format per les imitacions i un subconjunt de *B*, al qual direm B_2 , que tindrà com a elements tots els signes fònics que usen les persones grans per parlar als infants.

¹⁴ GARCIA DE DIEGO, *op. cit.*, pp. 14 i ss.

Les noves interseccions són:

$A \cap B_2$: Tots els signes fònics que no són imitacions i que poden emprar-se tant quan parlem als nens com per dirigir-nos a les bèsties (*fuig, guaita aquella, jau, noms propis de les bèsties, renecs, toca-la, vine, volta per baix*). Considerem que les expressions normals de la llengua catalana —«jau», «passa», «volta»—, que d'una forma estereotipada s'usen en la relació home-bèstia, poden ser usades per dirigir-se al nen per exemple: «*passa per dalt que hi ha millor camí*» o «*vine*». L'única excepció és *jau*, que a Celrà i a La Bisbal no s'utilitza per parlar a un nen, però a Abella sí que s'empra. Ja que *jeure* és un verb inclòs en el *Diccionari general de la llengua catalana*, l'hem considerat d'aquesta intersecció malgrat l'excepció de Celrà i de La Bisbal.

$A \cap D$: Imitacions emprades en la relació persona gran-bèstia, però no quan parlem als infants. (Reclams de caça).¹⁵

¹⁵ Tenint en compte l'origen etimològic dels signes d'aquesta intersecció, caldria incloure-hi totes aquelles «veus» d'A' que García de Diego considera onomatopeies. Vegeu: GARCÍA DE DIEGO, *op. cit.*, pp. 20-107.

$D \cap B_2$: Formada per les imitacions que l'home adult utilitza per parlar a un nen, però que mai no usa per dirigir-se a les bèsties.¹⁶ (*Quac-quac, bub-bub, nyau-nyau, guau-guau* o *uau-uau, tetè, meu, miau, xoxò, tatano.*) *Bub, nyau, guau* i *tetè* quan es refereix al gos; *quac* a l'ànec; *miau* i *meu* al gat i *xoxò* i *tatano* als animals rossams.

$(A \cap B_2) \cap D$: Totes aquelles imitacions que la persona gran pot usar tant per parlar als infants com per dirigir-se a les bèsties. (*Liro, liu, minino, mix (-et, -eta), mixo, nut, piu, quis, quisso, xixo.*)

En el conjunt dels signes fònics d' $A \cap B$ hi podem diferenciar dos grups ben definits: a) imitacions que el seu àmbit d'ús en B queda reduït a B_2 (parlar als infants); aquests són: *liro, liu, ..., tita*, és a dir les d' $(A \cap B_2) \cap D$. b) Expressions normals de la llengua usades en la relació home-bèstia, aquestes són les d' $A \cap B_2$.

Queda clar, doncs, que els signes fònics d' $A \cap B$ més pertinents a la relació home-bèstia —els del primer grup— tenen un ús restringit en B , aquest és quan parlem als nens, i que la majoria són imitacions poc desfigurades. L'explicació que ens sembla més plausible, com ja hem dit, és que la persona gran intenta parlar al nen amb la pròpia «veu» de la bèstia o amb el signe que, no essent imitació, repeteix més sovint quan s'adreça a aquesta. La persona gran mai no utilitza *arri* o *iosquei* com a sinònim de cavall quan parla amb el nen. Considerant que moltes vegades aquests signes són pronunciats dolçament ens referim als animals mateixos o parlem als infants d'aquests, és a causa de voler observar la necessitat de protecció que tenen els dèbils davant de l'home adult; o bé que es vol guardar un nom per als iniciats a la societat —els grans— i un altre per als que en són fora, els animals i els nens.

Pel que fa referència al grup segonensem que, el fet de ser expressions pròpies de B explica per una part el seu ús generalitzat en aquest conjunt i per altra que en A s'usin preferentment per dirigir-se al gos és produït perquè l'home considera aquest animal com un dels més intel·ligents. Els renecs, quan expressen estat d'ànim de l'emissor, s'empren amb tots els animals.

D' : Aquest nou subconjunt té com a elements totes aquelles imitacions que no s'utilitzen ni en la relació home-bèstia, ni per parlar al nen d'un animal. Un exemple seria, en cas d'existir, dir *racrac* a una granota.

Observem que hi ha una relació bastant clara entre el nombre d'imitacions poc desfigurades que existeixen per cada classe de bèsties i el tipus de relació que s'estableix amb aquestes. Així, per als animals de companyia, sobretot el gos i el gat, n'hem trobat cinc per al gat (*miau, meu, minino, mix (-et) (-eta), mixo* i quatre per al gos (*bub-bub, nyau-nyau, guau-guau, tetè*). En canvi per als animals de treball, que tenen l'estable a part d'on viuen els homes, només n'hem trobat dues per als rossams (*tatano* i *xoxò*), una per al porc (*nut*) i tres per als ànecs (*liro, liu, quac-quac*). Per als animals de fora, els que no tenen cap relació amb la vida de la casa i del treball, no n'hem trobat cap; en tot cas aquestes serien les definides en el subconjunt D' .

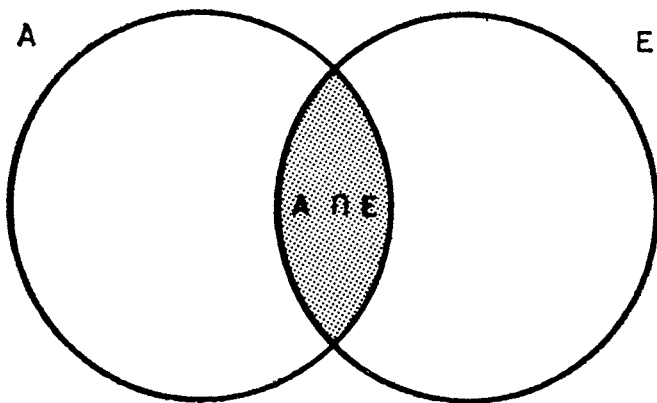
¹⁶ La persona gran pot usar, eventualment, aquests signes fònics per dirigir-se a les bèsties si està en presència d'un nen. Considerem aquest ús com no habitual i per tant els incloem dins d'aquesta intersecció i no dins d' $(A \cap B_2) \cap D$.

5.3. Els imperatius i els vocatius

La funció conativa, tant en la seva intenció de donar ordres, com en la d'estimular i tranquil·litzar les bèsties o de cridar-les, presenta uns tipus de formes que podem qualificar d'imperatius i vocatius. Si bé, en principi, ens interessa només el que volem aconseguir amb els signes fònics (és a dir: *arri*, fer tirar el cavall, o *nut*, estimular el porc a menjar) observem que gramaticalment els signes que s'empren per cridar són molt semblants als vocatius; com aquests, semànticament es pensen de la mateixa realitat a la qual alludeixen i admeten els morfemes de plural si no són noms propis; i que les imatges acústiques utilitzades per manar i tranquil·litzar funcionen com a imperatius perquè són modificadors secundaris com ho són els verbs, ja que s'entén: *arri*, *matxo* o *xo*, *tites*, i també són pensades d'una acció que ha de fer la bèstia.

Per veure la importància d'aquesta funció en la relació home-bèstia, considerarem la diferència entre els vocatius i els imperatius, segons els criteris exposats; definirem dos conjunts nous: *E* i *F*, formats respectivament pel conjunt de signes fònics que podem anomenar imperatius, i pel conjunt dels vocatius.

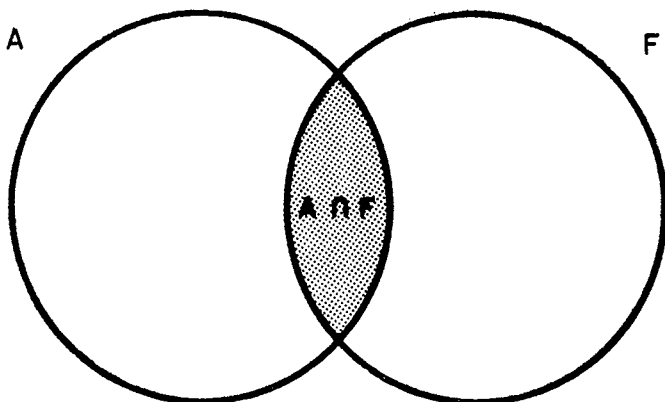
Farem separatament la seva intersecció amb el conjunt de signes fònics usats en la relació home-bèstia, és a dir el conjunt *A*.

$A \cap E$: Tots els imperatius usats en la relació home-bèstia (*al-hi*, *arri*, *bo*, *bo-uo*, *dova't*, *iosca*, *lo*, *oisquei*, *osca*, reclams de caça, *rururr-xiu*, sons (a), (b) i (c), *xo* (a) i (b), *xst*, «*fuiç*», «*guaita*», «*jau*», «*passa*», «*toca-la*», «*vine*», «*volta-la*».

$A \cap F$: Totes les formes de vocatiu utilitzades en la relació home-bèstia (*liro*, *liu*, *minino*, *mix (-et) (-eta)*, *mlxo*, noms propis, *nut*, *piu*, *quis*, *quisso*, *tita*, *xin*, *xixo*).

D'acord amb els sons recollits observem que la funció conativa és l'única que es dona en la relació home-bèstia, que la majoria dels vocatius són imitacions poc desfigurades i que s'usen en la relació home-infant com a sinònim del nom de la bèstia (només hi ha les excepcions dels noms propis de les bèsties i *quis*, *quisso*, *xin*, i *xlxo* que són imita-

cions desfigurades); i per últim assenyalarem que la majoria de les formes imperatives són imitacions desfigurades que no s'empren en l'àmbit *B* (són excepcions les formes imperatives tretes dels verbs catalans normals).

Si fem una anàlisi dels signes extrets de la bibliografia, podem veure com els que són qualificats d'interjecció funcionen com els que nosaltres considerem imperatius, ja que es pensen d'una acció que ha de fer l'animal —no podem assegurar si admeten morfemes, però cal pensar que no— el seu àmbit d'ús és també el d'*A*, i tots ells són imitacions molt impures. Així mateix, els que qualifiquen de substantius, funcionen com els que nosaltres considerem vocatius, ja que els pensem del mateix animal al qual signifiquen —tampoc no podem assegurar si admeten morfemes, encara que pensem que sí—, el seu àmbit d'ús és el d' $A \cap B$ i, si més no, hi ha tres imitacions poc desfigurades (*ti-ti*, *tiu*, *cus-cus*); seria important de saber si el seu ús en *B* és limitat a la relació home adult-infant, però això és impossible de saber-ho amb la informació que se'ns dona.

Podem considerar les bèsties en tres grans grups segons la relació que l'home estableix amb elles. El primer grup, el dels animals de treball, és format per tots aquells animals que són utilitzats com a mitjans per treballar: animals rossams, bou, gos d'atura, gos de caça...;¹⁷ el segon és

¹⁷ Considerem el gos d'atura i el de caça com animals de treball perquè són una eina del pastor i del caçador. El gos d'atura és el mitjancer entre el pastor i el ramat, i el de caça, entre el caçador i la cacera. És interessant observar que en alguns tipus de relació entre els homes, aparegudes en el segle XVIII, trobem unes formes de comunicació semblants a la del pastor, gos d'atura, ramat; en elles l'emissor dicta ordres pronunciant signes fònics secs i tallants sobre un receptor prèviament reduït al silenci estricte. Continuant amb el mateix paralelisme fem notar que en turc s'anomena *rayya* (ramat) al poble; i també que Toynbee assenyalà la gran importància que varen tenir els «gossos» en la conservació de l'ordre establert a l'imperi otomà.

el format pels animals explotats per al consum directe o la venda: porcs, aviram, conills...; i el tercer grup és format pels animals de companyia: el gos, el gat..., encara que també acompleixen una funció específica que és vigilar la casa o caçar rates. Si comparem aquestes categories de bèsties amb el conjunt de les imitacions, amb el conjunt dels imperatius, amb el dels vocatius i també amb l'àmbit d'ús dels signes fònics recollits, ens adonem que:

a) La majoria dels signes fònics que considerem vocatius són imitacions poc desfigurades, que són usats en la relació home adult-infant i que es refereixen tots ells o bé als animals de companyia o bé als animals explotats per al consum directe o la venda, però no als de treball.

b) La majoria de formes imperatives són imitacions molt impures i no s'usen en la relació home-home.¹⁸ Totes elles s'empren per adreçar-se als animals de treball o als explotats per al consum directe o la venda, però no als de companyia

¹⁸ Quan hem consultat el DCVB d'Alcover-Moll, hem vist que hi ha un ús particular d'algunes expressions en *B*, que trobem a les cançons populars i els refranys, per exemple la cançó: «*Arri, arri, tatanel...*» que es canta als nens o el refrany que diu: «*Més val dir xo que arri*». En tot cas aquest ús no contradiu les nostres consideracions, ja que continua essent insultant usar *arri* per adreçar-se a una persona.